

OSMANLI ARAŞTIRMALARI

XXXI

Neşir Heyeti - Editorial Board

Halil İNALCIK - İsmail E. ERÜNSAL

Heath W. LOWRY - Feridun EMECEN

Klaus KREISER - Bilgin AYDIN

THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES

XXXI

İstanbul - 2008

OSMANLI BÜROKRASİSİNDE EVRAK SAHTECİLİĞİ, DİPLOMATİK VE DİPLOMATİKA EĞİTİMİ*

Bilgin AYDIN** - İshak KESKİN***

Evrak sahteciliğinin tarihi boyutunun ele alınacağı bu yazıda, tarihte yaşanmış çeşitli yolsuzluk olaylarından örnekler verilerek sahte belgelerin hangi amaçlarla düzenlendiğini gösteren muhtelif tarihi olaylar değerlendirilecek ve sahte belgelerin tespitinde nasıl bir usûlün takip edildiği üzerinde durulacaktır. Ayrıca evrakta sahtecilik olaylarının önlenebilmesi için geliştirilen diplomatika bilimi ile bu bilimin akademik eğitim de nasıl değerlendirilmesi gerektiği ele alınacaktır.

Sahtecilik, bazı kimselerin gerçekte normal yolla elde edemeyecekleri şeyleri maddi menfaat karşılığında sağlamaya çalışmalarına; bu gibi yolsuzluklara açık olan kimselerin ise, vazifelerini kötüye kullanmalarına yönelik girişimler olarak tanımlanabilir.¹ Mehmet İpşirli, 16. yüzyılın ikinci yarısında kürek cezası ile ilgili bir araştırmasında, evrakta sahteciliğini “siyasi nite-

* Bu metin, 41. Kütüphanecilik Haftası dolayısıyla 1 Nisan 2004 tarihinde İstanbul’da (İstanbul Ticaret Odası) düzenlenen *Belgelerde Sahtecilik Paneli*’nde “Arşiv Kaynaklarına Göre Osmanlı Tarihinde Belge Sahteciliğine Karşı Alınan Tedbirler” adıyla sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

** Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü.

*** İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü.

¹ Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, ikinci baskı, İstanbul, Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı, 1998, s. 144.

likteki suçlar” arasında değerlendirmiştir.² Evrakta sahtecilik konusu tarih boyunca bütün bürokratik oluşumlar açısından bir sorun olarak varlığını sürdürögelmiş ve önlenmesi için çeşitli çözüm yolları aranmıştır. Bu amaçla, işlenen suçun karşılığında, sağlanan yararın derecesine göre değişen cezai yaptırımlar da uygulanmıştır.

Tarihte evrak sahtekarlıklarının çok farklı amaçlar için gerçekleştirildiği görölmektedir. Osmanlı tarihinde karşımıza çıkan bu tür sahtecilik olaylarından biri, sahte belgelerin düzenleniş gayesi bakımından en alışılmadık ve ilginç olanlarından olup XVI. yüzyılın sonuna doğru yaşanmıştır. Osmanlı devlet bürokrasisinde en üst makamları işgal edip reisülküttablık ve nişancılık görevinde bulunmuş olan Feridun Ahmet Bey, Osmanlı Devleti’nin kuruluşundan kendi dönemine gelinceye kadar Osmanlı bürokrasisi tarafından hazırlanan resmi belgelerin toplandığı bir eser kaleme almış ve bu eserde, Osman Gazi’ye ait olduğunu söylediği bazı belgelere yer vermiştir. Feridun Ahmed Bey’in, Selçuklu sultanından Osman Bey’e ve Osman Bey’den Selçuklu sultanına gönderilmiş olduğunu söylediği belgelerin tarihi bir esasa dayanmadığı ispat edilmiştir.

Mükrimin Halil Yınanç, *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*’nda neşrettiği bir seri makalede³ Osman Gazi dönemine ait olduğu iddia olunan belgelerin, Harezşah Alaaddin Takas’ın (1173-1200) sır katibi Bahaüddin bin Müeyyed el-Bağdadi’nin *et-Tevessül ile ’t-Teressül*⁴ isimli münşeat mecmuasından alınmış olduğunu ve belgelerin sadece isimler değiştirilmek suretiyle hazırlandığını göstermiştir. Feridun Ahmed Bey’in *Münşeat*’ında derlemiş olduğu erken Osmanlı dönemine ait belgelerin dil ve üslup özelliklerinin XIV. yüzyıldan daha çok XVI. yüzyıla ait olabileceğine ilk olarak Friedrich

² Mehmet İpşirli, “XVI. Asrın İkinci Yarısında Kürek Cezası İle İlgili Hükümler”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, No 12, 1981-82, s. 211.

³ *Tarih-i Osmânî Encümeni Mecmuası*, No 77, 1339, s. 160-167; *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, No 78 1340, s. 37-46; No 79, 1340, s. 95-104. Ayrıca bkz: Halil İnalçık, *Fatih Devri Üzerine Tetkikler ve Vesikalar*, Ankara 1954, s. 77.

⁴ Neşr. Ahmed Bahmanyar, Tahran 1936.

Kraeolith tarafından dikkat çekilmiştir.⁵ Halil Yınanç ise, bu belgelerin sahteliğini ortaya çıkararak tarihi hiçbir önemi haiz bulunmadığını göstermiştir.

Osman Gazi'ye ait olduğu iddia olunan belgeler, gerçek olup olmadığına bakılmaksızın pek çok tarih eserinde kullanılmış ve Osmanlı Devleti'nin kuruluş tarihi olarak kabul edilen 1299 yılı için temel referanslardan biri kabul edilmiştir. Sahte oldukları ispat edilmiş olmasına rağmen bu belgelerin günümüzde de hala tarih çalışmalarında kullanılıyor olması çok düşündürücü ve tarihçiliğimiz açısından üzüntü verici bir durumdur.

Feridun Ahmed Bey'in *Münşeatü's-Selatin* isimli eserinde yer alan sahte belgelerin hangi gayeyle yazılmış olduğu merak konusudur. Belgelerin sahteliğini ortaya çıkaran Mükrimin Halil Yınanç, bu konuda herhangi bir yorumda bulunmamıştır. Bu belgelerin, Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna tarihi bir temel kazandırmak ve devletin kurucusu Osman Gazi'ye Selçuklu sultanı vasıtasıyla meşruiyet sağlamak düşüncesiyle hazırlanmış olduğu ileri sürülebilir.

Feridun Bey'in yaptığı bu sahte belge düzenleme işi tarihte örneğine nadir olarak rastlanabilecek bir olay olup çıkar amaçlı belge düzenleme ise

⁵ "İlk Osmanlı padişahlarının ısdar etmiş oldukları bazı beratlar", *Tarih-i Osmâni Encümenî Mecmuası*, V/28 (1332), s. 24. Osmanlı Devleti'nde ilk resmi belgelerin Osman Gazi döneminde düzenlendiği bilinmektedir. Osmanlı bürokrat ve kâtipleri XIV. yüzyıl boyunca tercüme faaliyetleri yoluyla çevre kültürlerin mirasını kendi kültürlerine kazandırmış, aynı zamanda miras aldıkları bürokrasi ve siyaset kültürünü, kendi dillerinde de geliştirmeye çalışmışlardır. Osmanlı bürokrasisinde Osman Gazi'den itibaren düzenlenmekte olduğunu bildiğimiz timar ve vakıf tevcih belgelerindeki üslup ve inşaa tekniğindeki gelişmeler, bürokrasi alanındaki gelişmeleri de yansıtmaktadır. Nitekim Osman Gazi döneminde bir bürokratik teşekkülün mevcut olduğu ve Osman Gazi adına belgeler düzenlenmiş bulunduğu Başbakanlık Osmanlı Arşivi tahrir defterlerindeki muhtelif kayıtlardan anlaşılmaktadır. Özellikle Osman Gazi tarafından fethedilen bölgelere ait olup XV. yüzyılın ilk yarısında hazırlanmış olan vakıf tahrir defterleri, Osman Gazi dönemine ışık tutabilecek belgeler olması dolayısıyla önem taşımaktadır. Fakat Osman Gazi dönemine ait orijinal vakfiyeler ve timar tevcih beratları günümüze ulaşmamıştır.

ilkine göre çok daha yaygındı. Devletin resmi görevlilerinin yanı sıra halktan bazı kimseler de sahte belge düzenleme işlerine karışabiliyorlardı.

Belge sahtekarlıklarının en sık tesadüf edileni çıkar amaçlı olarak sahte ferman ve berat düzenlemektir. Osmanlı Devleti'nde devlet adına görev yapacak veya bir yetkiyi kullanacak olan herkes padişah adına düzenlenmiş bir ferman veya beratla bu hakka sahip olurdu. Bir kimsenin yetki kullanmasının yegâne meşruiyet kaynağı elindeki fermanıdır. Dolayısıyla ferman ve beratların, yazı ve tuğraları bakımından taklit edilmesi güç bir kompozisyon içinde düzenlenmesi gerekiyordu. Zaten padişah adına düzenlenen belgelerin tuğralarının hazırlanması işi bu konuda uzmanlaşmış olan nişancıya havale edilmişti. Nişancının dışında vezirlere de tuğra çekme yetkisi tanınmıştı. Ferman ve beratlarda dîvânî ismi verilen ve taklidi oldukça güç olan bir yazı çeşidi kullanılırdı. Dolayısıyla sahte bir ferman veya beratın hazırlanması ve herhangi bir resmi sıfatı bulunmayan kimselerin sahte belge düzenleyerek halkı dolandırmaları veya usulsüz olarak gelir elde etmeleri oldukça güç bir işti. Çünkü sahte belge düzenleme işi en azından belli bir uzmanlığı ve eğitim düzeyini ya da bu eğitime sahip kişilerin işbirliğini gerektirmekteydi. Bu işin olanca zorluğuna ve ağır cezai müeyyidelere rağmen insanlar yine de sahte belge düzenlemekten geri kalmıyorlardı.

Osmanlı berat ve fermanlarının sahte olup olmadığını belgenin fiziki özelliklerinden ve muhtevasından anlamak mümkündür. Fakat bu iş, belgenin taklit edilmesindeki başarı oranına göre güçleşebilir. Gerçek bir belgenin sahip olduğu diplomatik özellikleri sahtesi düzenlenirken ihmal edilmişse belgenin sahte olduğu kolaylıkla anlaşılabilir. Çünkü bütün Osmanlı belgele-ri, ilgili olduğu konu, şahıs veya makama göre birbirinden ayrılan diplomatik ifade şekillerine sahiptir. Belgelerde kullanılan üslup ve dil ile belgenin muhtevası belgenin gerçek olup olmadığı hakkında fikir verir. Belgenin yazıldığı kağıdın fiziki özellikleri ve mürekkebi de, işin uzmanları tarafından belgenin sahte olup olmadığını anlamaya yarayan özelliklerindedir.

Osmanlı Devleti'nde feramanlar üzerinde yapılan sahtecilik girişimleri, çok sıkı takibata uğramaktaydı. Çünkü feramanlar diğler belge türlerine nazaran çok daha önemli konulara ait olup, devlet işleriyle ve şahıslarla ilgili olmak üzere ikiye ayrılırlardı.⁶ Feramanların ikiye ayrılması onların önem derecelerinin belirlenmesi için gereklidir. Zira, sahtecilik girişimleri için verilecek cezaların belirlenmesinde belgenin düzenleniş gayesi ve şahısların elde edebilecekleri menfaatler dikkate alınır. Siyasi maksatlı sahtekarlık olayları, çıkar amaçlı sahtekarlıklara göre çok daha ağır cezalar gerektirmektedir. İşlenen suçta oynanan rolün derecesine göre kişiler idam, küreğe konulma⁷ ve yazanın bir elinin kesilmesi gibi çok farklı cezalara çarptırılmışlardır.

Hususât-ı âdiye olarak zikredilen ikinci, üçüncü derecedeki konularda büyük cezalar verilmekten kaçınılmış, hatta suçlunun ailesinin mağdur olmaması için, usulsüzlüğü yapan kişinin akli dengesinin yerinde olmadığı gibi (1842'de bir kâtip bu şekilde cezalandırılmıştır) ilginç gerekçeler bile türetilmiştir.⁸

XVI. yüzyıl Osmanlı tarihçilerinden Mustafa Selaniki, kendi döneminde yaşamış bazı belge sahtekarlıklarını bize haber vermektedir. Bunların bir kısmında, olayın failleri doğrudan devletin resmi görevlileri iken, bazı sahtecilik işlerinde ise resmi sıfatı olmayan kimseler rol oynamışlardır. Tarihçi Selaniki'nin bize bildirdiği en eski ve boyutları itibarıyla en büyük sahtecilik olayı Ekim 1590'da yaşanmıştır. Dîvân-ı hümâyûn'da ve Maliye dairelerinde görev yapan bazı kâtipler Şark seferi için serdarlara gönderilmek üzere hazırlanan tuğralı boş ahkâm kağıtlarını ellerine geçirerek sahte fer-

⁶ Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 123.

⁷ Hem İslam hukukunda ve hem de Osmanlı Ceza hukukunda kürek cezasının bir yeri bulunmamaktadır. Bu ceza, Venediklilerden Osmanlılara geçmiş olmalıdır. Osmanlılarda donanmanın zorunlu personel ihtiyacının karşılanması için bu ceza uygulanmıştır. Bkz. İpşirli, *a.g.m.*, s. 208; Sahte berat düzenlemek ve tuğra taklit etmek kürek cezasını gerektirmektedir. Bkz. İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Amire*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1992, s. 213, 215.

⁸ Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 123.

man ve beratlar hazırlamışlar, hatta yazıldıktan bir müddet sonra kağıttan silinebilen mürekkep bile yapmışlardı. Çok ağır cezai müeyyidelerle karşılaşacaklarını bildikleri halde, sayıları onbeşten fazla kâtibin hep birden bu tür bir sahtecilik eyleminin içinde yer almaları şüphesiz çok yüksek seviyede bir yolsuzluk olayının yaşanmış olduğunu hatıra getirmektedir. Nitekim bu sahtecilik olayına karışan kâtiplerden ikisi idam edilmiş, altısı ise elleri kesilerek cezalandırılmıştır. Daha hafif ceza alanlardan yedi kâtip küreğe mahkum edilmiş, birkaçı da görevlerinden uzaklaştırılmıştır.⁹ Bu sahtekarlık olayını Osmanlı tarihindeki diğer sahtekarlık olaylarından ayıran yön, olayın mali boyutunun büyüklüğünün yanı sıra faillerinin çokluğudur da. Çünkü olaya karışan kâtiplerin sayısı, Osmanlı bürokrasisinde görevli kâtiplerin toplam sayısının dörtte biri kadardır.¹⁰

Kâtip yolsuzlukları bu tek örnekle sınırlı değildir. Osmanlı Devleti'nde kürek cezası ile ilgili önemli çalışmasında Mehmet İpşirli, rüşvet karşılığında belge düzenleyen, Dîvân ve Maliye kâtiplerinden bahsetmekte ve Reisülküttab'a gönderilen 29 Şevval 1177 (1 Mayıs 1764) tarihli bir hükümdede, iş sahiplerinin işleriyle ilgili fermanlarını rüşvet vererek yazdırdıklarını belirtmektedir.¹¹

1842'de yaşanan bir başka sahtecilik hadisesi, Dîvân-ı hümayûn kâtipliği hizmetinde 40 yıl çalışan bir kâtiplerle ilgilidir: Kalacık kazasında esnaf kethüdalığı yapan İbrahim oğlu Mustafa, esnaf şeyhliğine başka biri tarafından müdahale edilmemesiyle ilgili olarak Üsküdar'daki kardeşi Hacı Hüse-

⁹ Selânikî Mustafa Efendi, *Târih-i Selânikî*, Haz: Mehmet İpşirli, İstanbul, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, 1989, I, s.227; Feridun Emecen, "Ali'nin Ayn'ı: XVII. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Bürokrasisinde Kâtip Rumuzları", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 35 (İstanbul 1994), s. 136; Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 123.

¹⁰ Osmanlı bürokrasisinde görevli kâtiplerin sayıları için bkz: Bilgin Aydın, *Osmanlı Bürokrasisinde Dîvân-ı Hümayûn Defter Formlarının Ortaya Çıkışı ve Gelişimi (XV-XVI. yüzyıl)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2003, s. 10-11.

¹¹ İpşirli, *a.g.m.*, s. 211.

yin Efendi'den yeni bir berat istemiş ve O da, Üsküdar'da Valide Camii yakınında oturan Dîvân kâtiplerinden Ahmed Zühdü Efendi'nin yardımını rica etmiştir. Ancak bu kâtip, berat yerine bir ferman düzenlemiştir. Kâtip, Dîvân-ı hümâyûn'a resmi bir müracaat olmaksızın kaleme aldığı bu fermanı, Kalacık nâibine hitaben ve tuğra hariç, arkada kalemin zâbitleri tarafından yazılması gereken parafı da koyarak hazırlamıştır. Aracı olan Hüseyin Efendi, fermanı tuğralatması için yeğenine teslim etmiştir. Fermanın sahteliği ise, ancak tuğra çektirilmek üzere Bâbîâli'ye götürüldüğünde ortaya çıkmıştır¹²

Bu tür olaylar gösteriyor ki, işin ehli tarafından hazırlanan bir belge her bakımdan aslına çok uygun olmakta, orijinalliği ise, ancak belgenin arşivdeki suretine bakılarak anlaşılabilir. Mısırlı Hasan Paşa komutasında İstanbul'a gelen askerlere ait bir kaydın bulunamayıp, Dâire-i Kitâbet'te soruşturma yapılması da buna bir örnektir.¹³

Evrakta sahtecilik konusunda Osmanlı yönetimi, bürokrasinin bu türden zafiyetini ortadan kaldırabilmek için işlenen suçun büyüklüğüne ve önemine göre çeşitli düzeylerde cezai müeyyideler uygulamıştır. Bu müeyyideler, suçun ilgili olduğu işin önemine ve suça iştirak derecelerine göre farklı aşamalarda gerçekleşmiştir. Sahtecilik olaylarının hukuk açısından değerlendirilmesinde, sahte belgenin ibraz eden şahıs tarafından mı kaleme alındığı, yoksa bir başkası tarafından mı yazıldığı da önem taşımaktadır. Bu ayrımın nedeni, Dîvân kâtiplerinin böyle usulsüz işlere tevessül etmesi halinde, artık onların aynı işte çalışmalarının devlet işleri açısından sakınca yaratabileceği ihtimalidir. Sahte belge düzenleyenler bürokrat veya kâtip ise (her zaman ağır bir cezaya çarptırılmasalar bile), idari mekanizmada yaşanabilecek muhtemel bir sıkıntının ortadan kaldırılması gayesiyle, işten el çektilmiştir.¹⁴ Devlet bürokrasisinde çalışmak üzere göreve alınan kişilerin gü-

¹² Kütükoğlu, *a.g.e.* s. 122.

¹³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (B.O.A.), Y.A.Hus. nr. 261/59, lef 1-2.

¹⁴ Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 123.

venilirliğine özellikle dikkat edilmiş ve hizmete alınan kâtiplerin güvenilir, namuslu, dürüst ve sır saklayabilme özelliklerine sahip olmaları istenmiştir.¹⁵ Ancak bu niteliklere sahip olduğu düşünülen kişilerin devlet memuriyetine alınmaları onların tamamının dürüst, namuslu ve ketum oldukları veya bu özelliklerini meslek hayatları boyunca korudukları anlamına gelmemektedir.

XVI. yüzyılın sonlarına doğru timar sisteminin çökmesi ve savaşlar dolayısıyla bozulan ekonomik dengeler sonucu sahte belge düzenleme olaylarında da artış olduğu görülmektedir. Mesela 1559 sonlarında Bolu'da 3000 akçe timara mutasarrıf olan iki şahsın ellerindeki hükümlerin sahte olmasından şüphelenen ilgililer bunları İstanbul'a göndermişler ve hükümlerin hakiki olup olmadığı hakkında bilgi istemişlerdir. Gelen sonuç, görevlilerin şüphe duymakta haklı olduklarını göstermiştir. Yine aynı yıl, bir kişinin elindeki Mısır müteferrikalarına katıldığını gösteren hükmün sahte olduğu anlaşılınca, belgenin sahibi, yazan ve yazdıranlar hakkında işlem yapılmıştır. 1566'da Piri Paşa tarafından ele geçirilen sahte fermanı düzenleyenlerin davalarına ise İstanbul'da bakılmıştır. Yine ölen bir sipahinin sefere katılabilecek niteliklere sahip olmayan oğlu yerine başka bir şahıs gösterilmek suretiyle berat almaya çalışanlara veya başka birine ait bir beratı kendi adına tecdit ettirenlere, savaş sonrası başkalarının terakkilerini kendi üzerlerine yazdıranlara tesadüf edilmektedir. Ardahan Sancağı'nda 17.000 akçe timarı olan Ali oğlu Mehmed savaşa katıldığı için 500 akçe terakki aldıktan sonra, elindeki tezkiresiyle beratını kaydettirmeye geldiğinde, yine Ardahan'da 12.000 akçe timarı olan Mehmed oğlu Ali'nin terakkiyi kendi adına berat ettirdiği görülmüştür. Başkalarının timar beratlarını üzerlerine alanların durumu, asıl

¹⁵ Kâtiplerde aranan belirgin özellikler İslam Medeniyeti çerçevesinde öteden beri bilinmektedir. Buna göre, yumuşak huyluluk, ince anlayış ve kavrayış, iffet ve namusuna düşkünlük, adil ve ölçülü olmak, sözünde durmak, sır saklamak, gerektiği yerde gayretli ve cesaretli, gerektiğinde de sakin davranmak, yerine göre yumuşak ve sert olmak kâtiplerin en temel özellikleridir. Bir kâtip olmaması gereken nitelikler ise, hakkı olmayan bir şeye göz dikmek, jurnalcilik, söz taşımak, kibirlenmek ve büyülenmek vs.dir (Aykaç, a.g.e., s. 31).

timar sahibi ortaya çıkınca anlaşılır ve sorun, merkeze iletilerek araştırılmaları sağlandıktan sonra çözüldü.¹⁶

XVI. yüzyılda vergi toplama işini müzayede ile üstüne alan bazı mütezimler sahte tuğralı fermanlarla halktan haksız yere para topladıkları için idam edilmişlerdir.¹⁷ Yine aynı dönemde sancak beyi olduğu halde yolsuzluğa karışan Kara Murat isimli Bey, sahte fermanlar yazıp halkı soyan bir eşkıya haline gelmiştir.

Osmanlı askeri sisteminin zaafa uğradığı XVI. yüzyılın sonlarında halktan bazı kimseler de rüşvet ve sahte belge düzenleme gibi çeşitli yollarla askeri sınıfa karışmaya başlamışlardı. Tarihçi Selaniki'nin bildirdiğine göre askerlikle ilgisi olmayan bir grup reaya bir yolunu bulup askeri bölüklere kaydolmuşlar ve savaş döneminde de savaştan kaçmak için sahte belgeler düzenlemişlerdi. Düzenledikleri belgelerle beraber Anadolu'daki sancak beylerinin yanına giden bu kimseler geri hizmetlerde kaldık diyerek savaşa katılmamışlar ve bu esnada halka zulüm yapmışlardı. Bu kimselerden dördü Bursa'da ele geçirilerek İstanbul'a getirilmiş ve burada idam edilmişlerdi.¹⁸ Yine halktan bazı kimseler avarız vergisi vermemek için sahte sipahilik beratları hazırlamışlar ve sipahi olduklarını iddia etmişlerdi.¹⁹

XVII. yüzyılın başında Osmanlı Devleti'nin karşı karşıya kaldığı en önemli sorunlardan birisi olan Celali isyanları esnasında da isyancıların kendilerine taraftar toplamak maksadıyla sahte fermanlar yazdırdıkları ve halkı kandırmaya çalıştıkları bilinmektedir. Bu dönemde yaşayan ve aslında bir timarlı sipahi iken bir isyana öncülük eden Cennetoğlu isimli Celali önderi, Manisa ve Tire kadılarına sahte emirler yazarak kendi etrafında toplanılmasını istemiştir. Cennetoğlu kendisini yakalamak üzere gönderilen Hüseyin

¹⁶ Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 144.

¹⁷ *Târih-i Selânikî*, II, s.795.

¹⁸ *Târih-i Selânikî*, II, s.835-836.

¹⁹ B.O.A. *Maliyeden Müdevver Defterler*, No: 7534, s. 1710.

Paşa'nın Celalî olduğunu iddia ederek civardaki kadılara sahte emirler de göndermiştir.²⁰

Sahtecilik olaylarının bir başka boyutunu da Osmanlı mahkeme personelinin karıştığı olaylar oluşturmaktadır. Nahiye mahkemelerinde görevli bazı kadı ve nâiblerin zaman zaman sahte hüccetler yazarak haksız mal edindikleri ve halka zulmettikleri görülmekteydi. Belviran kazasının Kozviran köyünden Abdullah isimli bir nâib, bazı kimselerce, sahte hüccet yazarak halkın mallarını haksız yere almakla suçlanmış ve yapılan teftiş sonucunda sahte belge suretleri ele geçirilmişti. Suçlamaların doğru olduğu anlaşılınca, nâib kürek cezasına çarptırılmıştır.²¹ Abdurrahman isimli bir mahkeme kadısı ise Niksar kazasına tayin olunmak için sahte belgeler hazırlamıştır. Bu durum tespit edilince, sürgün olarak Bursa'da ikamet etme cezasına çarptırılmış ve Divân-ı hümâyûn çavuşlarından İsmail Çavuş ile Bursa'ya gönderilmiştir.²²

Usulsüz davranışlardan bir başkası İstanbul'da yaşanmıştır. Bu usulsüzlük, olayın faillerinin İstanbullu hanımlar olması dolayısıyla dikkat çekmektedir. İstanbul Gümrüğü malından 31 akçe gelire sahip olan Hatice, Fatma, Rabia ve Aişe Hanımlar, vazifelerini kendi rızaları ile Mahmud Paşa Mahkemesi'nde düzenlettirdikleri hüccet-i şer'îye ile 496 kuruşa Havva Hatun'a satmışlar, fakat üzerlerindeki gelir kaydını sildirmeyip, kendi adlarına yeniden söz konusu belgeyi işletmişlerdi.²³

Bazen sahtecilik teşebbüsü, bir göreve tayin için gerekli beratın ilgili olmadığı bir başka bürodan alınması biçiminde veya berata gerek olmayan işler için de berat çıkartılması şeklinde gerçekleşebilirdi. Durum anlaşıldı-

²⁰ Mücteba İlgürel, "Cennetoğlu", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, I, s.352.

²¹ Mehmet İpşirli, "XVI. Asrın İkinci Yarısında Kürek Cezası İle İlgili Hükümler", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, No 12, 1981-82, s. 241.

²² B.O.A.Cevdet Adliye, nr. 2166.

²³ B.O.A.Cevdet-Adliye, nr. 905, lef 3-4.

ğında, ilgili olmayan kaleminden alınan beratın kaydı silinirdi. Nitekim böyle usulsüz hazırlanmış bir berat İzmir'in Urla kazasındaki Fatih İbrahim Bey Camii imamlık ve hitabeti için düzenlenmiştir. Maliye beratına sahip olarak bilfiil çalışan biri varken, bir başkası nişancı kaleminden çıkarttığı bir berat ile aynı vazifeye mutasarrıf olduğunu iddia etmiştir. Anadolu Muhasebesi kaleminde yapılan araştırmada maliye beratına sahip olanın hakkı teslim edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında beratlar, çoğunlukla, nişan ve madalyalar için verilmekteydi. Bu beratı alanlar gazetelerde ilan edilir ve bu durum toplumsal olarak bir övünç meselesi olarak görülürdü. Bunları almadığı halde almış gibi gazetelerde ilanlar verenler de olmuştur.²⁴

Bir örnek de tapu kayıtları üzerinde yapılan ve *Takvîm-i Vekâyi*'de ilanla duyurulan bir sahtecilik girişimiyle ilgilidir: Bu ilana göre Kasımpaşa'da ikamet eden Yanyalı Dimitri oğlu Yorgi ile Kadıköyü'nde oturan Defter-i Hâkânî Dersaadet Senedât-ı Müteferrika Mukayyidi Ali Rıza Efendi ibn Mehmed Şükrü Defter-i Hâkânî'ye mahsus tapu senedini tağyir ve tahrif ederek başkası adına yeniden düzenlemekle suçlanmışlardır. Fırarî olan şahısların Usûl-i Muhâkemât-ı Cezâiye Kânânû'nun 371. maddesine göre yargılanmaları, medeni haklarının ellerinden alınması ve mallarının haczi istenmiştir.²⁵

Sahtekarlıkları Önlemek İçin Geliştirilen Yöntemler

Sahte belge düzenlemeye karşı geliştirilen güvenlik tedbirlerinden birisi de belgelerde mühür ve imza kullanılmasıdır. Resmi evrakta mühür ve imza kullanılmasının tarihi çok eski zamanlara dayanmaktadır. İslam tarihinde de resmi veya hususi mühürlerin çok erken dönemlerden itibaren kullanıldığı bilinmektedir. Yazışmalarda imza-mühür kullanılması ise, İslam kültürüne Sâsânîlerden geçmiş bir uygulama olarak kabul edilmektedir. Hz. Peygamber resmi mektupları ve anlaşmaları kendi mührü ile sürdürmüşler-

²⁴ Kütükoğlu, *a.g.e.*, s 144-5.

²⁵ *Takvîm-i Vekâyi*, 2 Nisan 1308/2 Nisan 1891, No: 4, s. 4.

dir.²⁶ Halifeler de yazışmaların sonuna hilafet mührünü koyarak bu geleneği devam ettirmişlerdir. Hatta Abbasiler döneminde Dîvânü'l-hatem (Mühür Dîvânı) isimli bir dîvânın varlığı da bilinmektedir. Abbasi Devleti'nde yaşanmış bir sahtekarlık olayı sonucunda, sahte belge düzenlenmesinin önüne geçmek ve bu tür fiillerin idari mekanizmalar açısından olumsuz sonuçlarını ortadan kaldırmak için mühür kullanılması yoluna gidilmiştir. Dîvânü'l-hatem ismi verilen ve evrakları mühürleyen dairenin kurulması da resmi evrakta yapılan bir tahrifat dolayısıyla gündeme gelmiştir. Halife Muaviye (M. 661-680), Amr b. Zübeyr isimli bir şahsa 100.000 dirhem ödenmesi için Irak Valisi Ziyad b. Ebih'e hitaben bir yazı yazmış fakat vali, Muaviye'ye sunduğu hesabında, Amr'a ödenen parayı 200.000 dirhem olarak göstermiştir. Durum anlaşıldığında, Muaviye bundan böyle resmi evrakın mühürlenmesi için Dîvânü'l-hatem'in kurulmasını ayrıca bu tür sahtecilik olaylarının önlenmesi için devlet kalemlerinden çıkan her yazının bir kopyasının bu dairede tutulmasını emretmiştir.²⁷

Yine Ortaçağ'da sahteciliğe karşı başka bazı önlemlerin alındığı görülmektedir. Bunlardan biri de yazışmalarda daha büyük ebatlı kağıt kullanabilmek amacıyla küçük ebatlı kağıtların yapıştırılarak birleştirilmesiyle ilgilidir. Böyle birleştirilmiş resmi evrakta sahteciliğe meydan vermemek için, kâtipler metnin satırlarını kağıdın her iki yanına geçecek şekilde ayarlıyorlardı. Ayrıca, genelde evrakın birleşme noktasına *emeth* (*gerçek*) gibi bir kelime yazılarak bu evrakın sahte olmadığı veya üzerinde herhangi bir tahrifatın yapılmadığı gösterilmeye çalışılıyordu. Genelde Yahudilere ait Geniza belgelerinde görülen bu uygulamayı Müslüman kâtipler de benimsemiş görünmektedir. Çünkü Müslüman kâtipler, sahteciliği önlemek için, Geniza belgelerinde olduğu gibi, ya metni birleşme noktası üzerinden diğer kağıda

²⁶ Hz. Peygamberin mektupları ve diplomatika hususiyetleri için bkz: Muhammed Hamidullah, *El-Vesâiku's-Siyâsiyye: Hz. Peygamber Döneminin Siyasi-İdari Belgeleri*, Çev. Vecdi Akyüz, İstanbul, Kitabevi, t.y

²⁷ Mehmet Aykaç, *Abbasi Devleti'nin İlk Dönemi İdari Teşkilatında Dîvânlar (132-232/750-847)*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1997, s. 48-9.

geçiriyorlar, ya da birleşmenin her iki tarafına yansıyacak şekilde mühür basıyorlardı.²⁸

Osmanlı diplomatikasında da gerek devlet merkezinde gerekse taşrada düzenlenen belgelerin ait olduğu makam veya şahsın tespiti bakımından mühür ve imzalar önemli bir rol oynamaktadırlar. Belgelerde kullanılan mühürlerin gerçek olup olmadığının tespiti de ayrı bir meseledir. Bu maksatla, Osmanlı bürokrasisi, merkez ve taşrada bulunan bütün memurların mühürlerinin basılı olduğu mühür katalogları hazırlamıştır. Bunlardan Osmanlı İmparatorluğu'ndaki bütün eyalet, sancak ve kaza kadılarının mühürlerinin basılı olduğu 13 ciltlik önemli bir mühür koleksiyonu bugün İstanbul Müftülüğü'ne bağlı Meşihat Arşivi'nde bulunmaktadır.

Sahtekarlık Suçlarına Dair Çıkarılan Kanunlar

Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyılın ortalarına kadar belge sahtekarlıklarına dair cezai müeyyideleri düzenleyen herhangi bir kanun bulunmuyordu. İlk Osmanlı ceza kanunu olan 1840 (1256) tarihli kanun ile 1851 (1267) tarihli *Kânûn-ı Cedîd*'de de belge sahtekarlıklarıyla ilgili düzenlemeler mevcut değildi.²⁹ Evrak sahtekarlıklarıyla ilgili ilk cezai müeyyideler 1858 (1274) tarihli kanunda yer almıştır.³⁰ Bu kanunun 15. faslı belge sahtekarlıklarıyla ilgili suçları sınıflandırmakta ve bunlarla ilgili cezai müeyyideleri düzenlemektedir. 1858 tarihli kanuna göre evrak sahtekarlıklarıyla ilgili maddeler şu şekilde özetlenebilir:

Osmanlı resmî kurumlarınca düzenlenen belgeler ile devlet memurlarının imza ve özel işaretlerini taklit eden ve ettiren, sahte mühür imal eden

²⁸ Jonathan M. Bloom, *Kağıda İşlenen Uygarlık: Kağıdın Tarihi ve İslam Dünyasına Etkisi*, Çev. Zülal Kılıç, İstanbul, Kitapyayınevi, 2003, s. 113.

²⁹ Tanzimat dönemi ceza kânûnnâmelerinin genel bir değerlendirmesi için bkz: Ahmet Gökçen, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri*, İstanbul 1989, s. 11-16.

³⁰ *Ceza Kânûnnâme-i Hîmâyumu*, İstanbul 1298.

ve kullanan, devlet tahvil ve senetlerini taklit eden ve ettiren ve bunlar üzerinde tahrifat yapan ve bunları kullanan kimseler on sene ve üzerinde kürek veya hapis cezasına çarptırılır.

Devlete ait olan tuğralı damgaları taklit edenler on seneden az olmak üzere kürek veya hapis cezasına çarptırılır. Tuğralı damgayı bir şekilde ele geçiren ve belge tanzim edenler ise üç yıl hapse mahkum edilerek taklit edenlere nazaran daha az bir cezaya çarptırılmaları öngörülmüştür.

Devlete ve özel şirketlere ait mühür ve damgaları taklit eden ve kullananlara üç sene hapis cezası verilecektir. Bunları ele geçirip kullananlar ise altı aydan bir yıla kadar hapis cezası alırlar.

Sahtekarlık teşebbüsü gerçekleşmeden önce bu teşebbüste bulunanlardan biri durumu ve olayın faillerini ihbar ederse cezadan muaf olur.

Devlet memuru olup görevi esnasında eski evrak ve defterler üzerinde ilaveler ve değişiklikler yapanlar on sene ve üzerinde kürek ve hapisle cezalandırılır. Eğer bu suçu işleyen devlet memuru değilse yedi seneye kadar hapisle cezalandırılır.

Bir memur herhangi bir devlet dairesinde veya mahkemede evrak tanzim ederken iş sahiplerinin ifadelerini beyan edilenden farklı olarak kayda geçirir ise on sene ve üzerinde kala-bentlikle cezalandırılır. Bu şekilde düzenlenmiş sahte evrakı bilerek kullananlar ise yedi seneye kadar pranga-bentlik cezasına çarptırılır.

1858 (1274) tarihli Ceza Kanunnamesi'nden sonra 1879 (1295) yılında çıkarılan Muhâkemât-ı Cezâiyye Kânûnu ile bu sefer belge sahtekarlıklarına ait davalarda yapılacak işlemler ve bu işlemlerde kusuru görülenlere verilecek cezalar düzenlenmiştir.³¹ 1879 tarihli Kanun'un dördüncü bölümünde sahte olduğu iddia olunan evrakın mahkemeye ibrazı halinde, nasıl bir işlem

³¹ "Muhâkemât-ı Cezâiyye Kânûn-ı Muvakkatı", *Düstur*, I. Tertip c. IV, İstanbul 1295, s. 197-201

yapılacağı anlatılmaktadır. Buna göre, mahkemeye gelen evrak bir bütün halinde korumaya alınmakta ve her sayfası numaralanarak imzalanmaktadır. Ayrıca belgeyi ibraz eden şahsın da bir yazı örneği alınarak imzalatılmakta; eğer imza etmezse durum bir zabıt varakası düzenlenerek tespit edilmekte ve bu belge mahkeme kaleminde tutulmaktadır. Sahte olduğu iddia olunan evrak şahıslardan değil de bir resmi daireden getiriliyorsa, hususi şahıslar için yapılan muamele belgeyi getiren memur için de aynen tekrarlanacaktır. Belgeyi düzenleyen ve hakkında belge düzenlenen herkesin imzasının alınmasına özellikle dikkat edilmekteydi. Düzenlenme tarihi eski de olsa sahte belgelerin ihbar edilmesi ve sahte belgeleri mahkemeye teslim etmeyen kimselerin hapsedilmesi Kânûn'un hükümleri arasında yer almaktaydı. Kânûn'un son maddesi, yetkili devlet memurlarına, sahte evrak düzenlemesinden şüphelenen kimselerin ikâmetgahlarında arama yapma yetkisi de veriyordu.

Özetle ifade edilecek olursa, Osmanlı tarihi boyunca sahte belge düzenleme suçlarına karşı, suç işleyeninin elinin kesilmesi, memuriyetten uzaklaştırma, idam, küreğe konulma, sürgün edilme, malların haczi gibi farklı derecelerde cezalar uygulanmıştır. Tanzimat'tan sonra Ceza Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle birlikte de sadece küreğe koyulmak veya hapse atılmak değil, aynı zamanda fiillerin derecelerine göre medeni hakların kaybedilmesi, ömür boyu memuriyetten men, rütbe ve nişan takmaktan mahrum bırakılma gibi cezalar da verilmiştir.³²

Muhtelif yüzyıllara ait Osmanlı arşiv belgeleri ile çeşitli tarih eserleri, evrak sahtekârlıklarının belli bir döneme mâl edilemeyeceğini ve sahtekârlık olaylarının tarih boyunca yaşandığını göstermektedir. Sahte belge düzenleme olaylarına karşı tarihte varlığını gördüğümüz ağır cezai müeyyideler, bu suçun işlenme oranını düşürmüş olsa bile varlığını ortadan kaldırmaya yetmemiştir.

³² Kütükoğlu, a.g.e, s. 145.

Belge Sahtekarlıkları ve Bir Disiplin Olarak Diplomatika İlminin Doğuşu

Hıristiyanlığın Avrupa'ya yayılışı sırasında, özellikle XI. yüzyılda, coğrafya üzerinde ciddi dini çekişmelerin yaşandığı bilinmektedir. Bu dini çekişmeler, siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik alanlar kadar arşivleri ve arşiv malzemelerini de etkilemiştir. Siyasi gücün sahibi olan krallar ile dini lider konumundaki papalar ve bunların yandaşları arasında siyasi nüfuz elde etmeyi amaçlayan bu mücadeleler, papaların bazen isteyerek, bazen de zorunlu olarak İtalya ve Fransa üzerinde seyahatlerde bulunmalarına neden olmuştur. Bu arada, birden fazla Papalık makamının ortaya çıkması, durumu daha da vahimleştirmiştir. Bunun sonucu olarak arşivlerin yağmalanması, dağılması ve yok olması kaçınılmaz olmuştur. Bunun yanında, eski Romalı saygın aileler arasında Papalık tahtının sahipliği konusunda yaşanan iç çekişmeler, savaşlar, istilalar ve 1084 yılında Robert Guiscard'ın idaresindeki Normanlar tarafından Roma'nın yağmalanması arşivlerin zarar görmesinin başka nedenleri olarak sayılabilir.³³

XIII. yüzyıla gelindiğinde, bu olumsuz tablonun geride kaldığı görülmektedir. XIV. yüzyılda ise arşivin önemli bir kısmı, Avignon'a taşınmıştır. V. Martin (1417-1431) döneminde Roma'da kalan arşivin Avignon'dan getirilen kısımla birleştirilmesi denenmiş, ancak bu IV. Sixtus (1471-1481) döneminde başarılı olmuştur.³⁴ Bu arada, XIII-XIV. yüzyılların sonlarına doğru Avrupa'da yaşanan kültürel gelişmeler sayesinde, arşivlere yönelik bakış açısında önemli değişimler görülmüş; bu, onların birinci el kaynakları sağlayan yerler olduklarının algılanmalarına neden olmuştur. Ortaçağ'ın sona ermesiyle ve Rönesans hareketleriyle başlayan yeni dönemle birlikte, bel-

³³ Adolf Brenneke, *Archivkunde: Ein Beitrag zur Theorie und Geschichte des europäischen Archivwesens*, Yay. haz. Wolfgang Leesch, Leipzig, Koehler & Amelang, 1953, s. 115; Terzo Natalini, Sergio Pagano ve Aldo Martini, *Das Geheimsarchiv des Vatikans*, Stuttgart-Zürich, 1992, s. 15, 17-20.

³⁴ Adolf Brenneke, *a.g.e.*, s. 115; Terzo Natalini vd., *a.g.e.*, s. 17-20.

geler, bilimsel araştırmalar için birinci el kaynaklar, arşivler de bu kaynakların güvenilir ortamlarda saklandığı yerler olarak önem kazanmıştır. Ne var ki, bu dönemin atmosferinden yararlanarak parlak bir geçmişi olduğunu ispata çalışan feodal yöneticiler de ortaya çıkmıştır. O dönemin şartlarında, pek çok şey, servet, statü ve imtiyazla elde edilmiş resmi belgelere bağlıdır. Ancak Ortaçağ boyunca birçok düzmece kraliyet ve kilise beratı yapılmış; bunlar, yukarıda ifade edilen olaylar sonucunda, ya kayıp olan sahici belgelerin yerini almış ya da aslında hiçbir zaman verilmemiş haklar ve imtiyazlar elde edilmek üzere kullanılmıştır. Lorenzo Valla'nın (1407-1457) 1440'da ele aldığı Papa I. Sylvester ile haleflerine İtalya toprakları üzerinde dünyevi iktidar hakkı veren bir çalışması, belgelerin o dönemde sahip olduğu güvenilirlik seviyesi açısından önemlidir. Söz konusu sahte belgeler arasında en önemli ve ünlüsü olan "Constantinus'un Bağışı" adlı belgeyi ele aldığı bu eserinde Valla, belgenin aslında bir düzmece olduğunu ispat etmiştir.³⁵

Diplomatika'nın bir ilim olarak ortaya çıkması, yukarıda zikredilen olaylar sonucunda bir ölçüde zorunlu olarak hissedilen pratik bir ihtiyaçtan doğmuştur. Ortaçağ Avrupa'sında savaşlar sonunda kaybolan belgelerin yenilenmesi sırasında, imparatorluk ve Papalığa ait manastırlarda sahte belgeler düzenlenmiş (XII. yüzyıl), dolayısıyla muamelelerde belgelerin asıllarıyla sahtelerinin birbirinden ayırt edilmesi bir zorunluluk halini almıştır. Milano piskoposluk üyelerinin, orijinalliğinden şüphelendikleri için incelenmek üzere Papalığa gönderdikleri Papa III. Innocent'a (1198-1216) ait bir mektubun sahte olduğu ortaya çıktığında, gerçek ile sahte bir belgeyi birbirinden ayıran özelliklerin neler olduğunun belirlenmesi bunun en belirgin nedenidir. Benzer olayların daha sonraki dönemlerde de yaşanması, bu konuda derin çalışmalar gerektirmiştir. Uzun süren bu çalışmalar, bir zaman sonra, resmi belgelerin diplomatika özelliklerinin neler olduğuna dair bilimsel sonuçları ortaya koymuştur. Cizvit tarikatı üyesi olan Herribetrt Rosueyde'nin (1549-

³⁵ John Tosh, *Tarihin Peşinde: Modern Tarih Çalışmasında Hedefler, Yöntemler ve Yeni Doğrultular*, Çev. Özden Arkan, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997, s. 58.

1620) 1607'de yaptığı azizlerin yaşamlarına ilişkin çalışmayla yine bir Cizvit olan Daniel van Paperbroech'in (1628-1714) 1675'de yayımlanan *Acta Santrum* adlı yazısı, sahte belgeleri ortaya koyan yeni yöntemlerin geliştirilmesini sağlamıştır. Daniel van Papebroeck, ayırım yapmaksızın, Saint Denis Manastırı'ndaki krallık belgelerini sahte olarak nitelendirmiştir.³⁶ Bunlar, yaşanan olayların boyutunun ne denli büyük olduğunu ve belgelere yönelik güven sorununu göstermektedir ve ileride özellikle de XVII. yüzyılda kaynak kritiği sorununu gündeme getirmiştir. Diplomatikanın gerçek anlamda bir disiplin olması ise, bu gelişmelerin bir sonucudur ve ancak Bénédictin tarikatı mensubu olan Fransız Jean Mabillon (1632-1707)'un 1681'de Latince olarak kaleme aldığı *De re diplomatica libri sex* adlı eseriyle gerçekleşmiştir. Bu eserde, arşiv belgelerinin özellikleri tespit edilmiş; araştırma ve inceleme yöntemlerinin temelleri atılmış; orijinal ve sahte belgelerin ayırt edilmesi konusunda kurallar konulmuştur. Böylece diplomatika, belgeleri şekil bakımından inceleyen, kullanıldıkları yerleri belirleyen, içerdikleri öğeleri ve zaman içinde geçirdikleri değişimi ortaya koyan bir bilim dalı olarak gelişmiştir.³⁷

Sonuç olarak denilebilir ki, tarihte yaşanan sahtecilik girişimleri, sadece pratik bir ihtiyaçtan doğan diplomatika bilimini değil, aynı zamanda belge bilimcisinin diplomatika bilgisine sahip olmalarını gerektiren bir gelişmeyi de beraberinde getirmiştir.

Diplomatika Konusunun Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümlerinde Ele Alınması

Diplomatika, genel olarak, tarihsel yardımcı bilimler grubu altında ele alınan bir konudur. Tarih biliminin alt bilim dalları arasında yer almış olma-

³⁶ Özgür Külcü, "Batı'da Aydınlanma Süreci ve Bu Süreçte Belge ve Arşivler I: Aydınlanmanın Başlangıcından Fransız Devrimi'ne", *Türk Kütüphaneciliği*, 16(4) 2002, s. 433.

³⁷ Kütükoğlu, a.g.e., s. 4; aynı müellif, "Diplomatik", *DİA*, C. 6, 1994, s. 360.

sına karşın diplomatika, Yeniçağ boyunca arşiv belgelerinin bir hak elde etmeye yarayan yönü dolayısıyla, Avrupa'da kurulan ilk arşiv okullarının programında da önemli bir yer tutmuştur.

Belgelerin diplomatikası konusunda verilecek eğitimin derecesi, hiç kuşkusuz, ülkeden ülkeye farklılıklar göstermektedir. Yani diplomatika, yazılı kültürü uzun bir geçmişe sahip ülkeler ile buna sahip olmayan ülkeler arasında bu disiplinin eğitiminde farklılıklar ortaya çıkarmaktadır. Köklü devlet geleneğine sahip ve bunlara dayalı olarak geçmişte birçok belge üretmiş olan her toplum, klasik diplomatika becerisine ve buna bağlı konuların öğretilmesine ihtiyaç duymaktadır. Michael Cook, bilgi ve belge yönetimi alanında verilmesi gereken temel meslek dersleri arasında zikrettiği diplomatika konusunun uluslararası kıyaslamaya daha az elverişli olduğunu ve belgeleri yorumlayıcı bilgi ve becerilerin enformasyon dallarıyla eş tutulamayacağını ifade ettikten sonra, tarihi eskiye dayanan bir ülkenin eski yazılarının çözülmesinde dilin eski durumuyla ilgili bilgiler yanında diplomatika bilgisine de ihtiyaç duyulduğunu belirtmektedir.³⁸ Günümüzde eski kayıtlar yerine, modern belgelerin daha popüler oluşu, bilgi ve belge yöneticilerinin bu tür bilgilerle donatılmasını engellememeli, aksine belge bilimlerine yönelik eğitimde diplomatika gibi klasik konular, bugün olduğu gibi gelecekte de okutulmalıdır.³⁹ Burada göz önünde bulundurulması gereken nokta, eski ve yeni tür belgelerin kendilerine özgü diplomatika özelliklerine sahip bulduklarıdır. Bu yüzden, eski tür belgelerin diplomatikasının verildiği bir eğitim programı, yeni tür belgelerin diplomatikası konusuyla desteklenmeli ve her iki alanın da ders programında dengeli bir şekilde verilmesi sağlanmalıdır.

³⁸ Michael Cook, "Arşivci Yetiştirmede İzlenecek Öğretim Programı", *Günümüzde Arşiv Yönetimi Meslek Eğitiminin Temelleri*, Çev. Ömer Ertürk, Yay. haz. Jale Baysal, İstanbul, Türk Kütüphaneciler Derneği İstanbul Şubesi Yayınları, 1984, s. 35-6.

³⁹ Marjorie Rabe Barritt, "Archival Training in the Land of Muller, Feith, and Fruin: The Dutch National Archives School", *The American Archivist*, 51(3) 1988, s. 342.

Diplomatika, temelde, kişiler arasında veya kurumlar arasında yürütülmüş ancak bunların belgesel olan ilişkilerini, özellikle hak elde etmeye dayanan bir güvenlik⁴⁰ sorununu çözmektedir. Bu bakımdan diplomatika, incelenmesini üstlenmiş olduğu belgelerin doğruluk kriterlerini tarihsel süreç içinde ortaya koymakta ve bu görevin bilimsel olarak açıklanmasını sağlamaktadır. Bundan dolayı diplomatika, eski belgelerin doğruluk derecelerinin belirlenmesi görevini üstlendiği kadar, günümüzün modern belgelerinin bürokratik özelliklerine dayanan tarafını netleştirme görevini de üstlenmelidir. Ancak günümüzün çeşitlenen ve fiziksel olarak farklılaşan modern belgelerinin (sözgelimi elektronik belgelerin oluşturulma kuralları ve üzerlerinde yapılan değişikliklerin belirlenememesi gibi nedenlerle) diplomatika özellikleri, eskisi kadar net ve objektif özellikler taşımamaktadır.⁴¹ Bu durum uzun süre önce belirlenmiş olan diplomatikanın bilimsel kriterlerinin bugün için tam anlamıyla ve aynıyla geçerli olamayacağını göstermektedir. Elektronik belgelerin bütün özellikleriyle birlikte eksiksiz bir belge olarak kabul edilişi, onların diplomatika açısından kimi özelliklere sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Vancouver’da (Kanada) yürütülen bir proje ile elektronik belgelerin diplomatika özelliklerinin belirlenmesi amaçlanmış ve elektronik işaretlerin sayısız diplomatika özelliğinin olduğu ortaya konulmuştur. Buna göre her belge, ister kurum dışından gelmiş, isterse kurum içinde kendiliğinden oluşmuş olsun, kendisine yüklenen gerekli form özelliklerinin belirlendiği profile dikkate alınmaktadır. Bu profil, tarih, saat, yazar, adres ve konudan oluşmaktadır. Dışarıdan edinilen belgeler de şunları içermelidir: Teslim alma tarihi, teslim alma saati, havale tarihi, havale saati, tasnif numarası ve kayıt numarası. Bundan başka, kayıtların güvenilirliğini korumak için, damga ve mührün geleneksel fonksiyonundan yararlanılmıştır. Güvenlik önlemi, sadece bilgi verilen kişi tarafından anlaşılabilir ve grafiksel sembollerle ifade edilen

⁴⁰ Othmar Hageneder, “Diplomatik und Archivarsausbildung – unvergleichbar?”, *Scrini-um*, No 54, 2000, s. 413.

⁴¹ İshak Keskin, *Yakınçağdan Günümüze Türkiye’de ve Avrupa’da Arşivcilik Eğitimi*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2003, s: 277.

elektronik tarih damgası veya gizli bir mühür olmalıdır. Ayrıca, birbirinden bağımsız yürütülen, giriş ve çıkış kayıtlarını içeren belgeler için, tanımlama numaralarının soruşturulması amacıyla kullanılan sayısız kayıtlar vardır.⁴² Bu yeni gelişmeler, diplomatikanın uzun süre önce belirlenmiş olan eski geleneksel ilkelerinden ve arşivcilerden yararlanılmayacağı anlamına da gelmemektedir. Dolayısıyla, günümüz belgeleri için yeni kriterlerin belirlenmesi görevi, geçmişte bu görevi üstlenmiş olan diplomatika uzmanlarının ve arşivcilerin olmalıdır.

1992-1997 yılları arasında diplomatika konusuna ilişkin olarak British Columbia Üniversitesi'nde (Kanada) yürütülen bir proje ile (Elektronik Belgelerin Yönetiminin Diplomatika Teorisi, Prensipleri ve Metotlarının Esas Kabulü) konunun günümüz modern belgelerine uygulanabilirliği araştırılmıştır. Buna bağlı olarak diplomatika, bir belgenin oluşumu, varlık nedeni, bilgisayarlı iç yapısı, havale edilişi ve otantik metinlerin gerekli kısımları ile hazırlanış yöntemlerini formüle etme görevini yüklenmelidir.⁴³ Elektronik belgelerin diplomatika özellikleri hakkında sunulacak çözümler de bu kapsamda ele alınmalıdır. Birbirlerine yakınlıkları çok önceye dayanan arşivcilik ve diplomatika bilimleri, kendi tarihlerindeki yakınlaşmanın sağladığı ve sağlayacağı kolaylıkla yeni sorunların üstesinden daha kolay bir şekilde gelebilir. Böylelikle, eğitim yoluyla bu çabanın hem teorik olarak ortaya konması ve hem de pratik olarak yaygınlaşarak uygulamaya geçirilmesi kolaylaşacaktır.

Avrupa'daki arşiv eğitim kurumlarının programları incelendiğinde, diplomatika derslerine yer verildiği görülmektedir. Ancak ortaya çıkış amacı dolayısıyla bir değerlendirme yapılacak olursa, diplomatika dersinin eski önemini kaybettiği düşünülebilir. Yani belgelerin sahte olma durumları üzerine değerlendirme yapmaya yarayan bir konunun, günümüz arşivcilerinin

⁴² Angelika Menne-Haritz, "Die Archivwissenschaft, die Diplomatik und die elektronischen Verwaltungsaufzeichnungen", *Archiv für Diplomatik*, No: 44, 1998, s. 345-46.

⁴³ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Luciana Duranti, "The Impact of Digital Technology on Archival Science", *Archival Science*, 1(1) 2001, s. 39-55.

eğitimi açısından önemi byde yok olmuştur. Ne var ki, bu konuya programda yer verilmelidir; ancak bu, programda en genel anlamıyla ifade de edilebilir. Konu programda genel bir içerikle geiştirilecekse, bu durumda, ileri seviyede bir konusal eğitimin ya lisansüstü veya tarihi arşivlerde gerekleştirelmesi veya hizmet içi eğitim yoluyla ilgililerine aktarılması uygun olabilir. Ancak eski belgelerle ilgili değerlendirme nasıl yapılırsa yapılsın, günümüz belgelerinin diplomatikasına ilişkin bir dersin programda daha ağırlıklı olarak yer alması gerekir. Böylece, diplomatika konusunun derslerde günümüze kadar devam eden süreçte incelenmesinin⁴⁴ doğru olacağı kabul görecektir. Fransa'daki Ecole des Chartes'ta⁴⁵ ve Demokratik Almanya Cumhuriyeti'nde⁴⁶ yürütülmüş olan arşivcilik eğitiminde bu konulara ayrı ayrı yer verilmiştir. Bu rnek, devlet ve iş dünyası diplomatikası (yahut eski ve modern belgelerin diplomatieği) şeklinde iki parça halinde veya en azından ikisinin de eşit biçimde dikkate alındığı tek bir konu halinde ders programında yer alabilir.

Son olarak, diplomatika derslerinin teorik ve pratik olarak bir arada yürütülmesi gerekliliği burada vurgulanmalıdır. Bu, belgenin özelliklerini ve türünü anlamaya, muamele görmüş bir belgenin hangi bürodan geçtiğini belirlemeye ve belgelerin düzenlenişi sırasında onların hangi büronun dosyaları ve klasörleri arasında yer alacağını tahmin etmeye yarayacaktır.⁴⁷ Belge türlerinin belli kamu işlerinin yürütülmesine yönelik üretilmesinden dolayı, diplomatika bilgisinin öğretilmesi, özellikle dağınık durumda olan ve mo-

⁴⁴ Hageneder, a.g.e., s. 411.

⁴⁵ Bruno Delmas, "L'Ecole des Chartes et l'Enseignement de l'Archivistique", *Wissenschaftliche Archivarsausbildung in Europa –Marburger Vortrge-*, Ed. by. Wilhelm A. Eckhardt, Marburg, Archivschule Marburg – Institut für Archivwissenschaft, 1989, s. 10.

⁴⁶ Botho Brackmann, "Die wissenschaftliche Archivarsausbildung in der Deutschen Demokratischen Republik", *Wissenschaftliche Archivarsausbildung in Europa –Marburger Vorträge-*, Ed. by. Wilhelm A. Eckhardt, Marburg, Archivschule Marburg – Institut für Archivwissenschaft, 1989, s. 94.

⁴⁷ Mbahat S. Ktkoğlu, "Osmanlı Paleografya-Diplomatik ğretimi ve Arşivci Yetiştirilmesi", *Osmanlı Arşivleri ve Osmanlı Araştırmaları Sempozyumu*, İstanbul, Türk-Arap İlişkileri İncelemeleri Vakfı, 1985, s.147.

den arşivcilik ilkelerine göre düzenlenmemiş (örneğin Osmanlı arşivleri gibi belgelerin bulunduğu) tarihi arşivlerde veya bu özelliklere sahip günümüz arşivlerinde çalışacak arşivcilerin düzenleme fonksiyonunu yerine getirmeleri sırasında ve bu bilgilerle ele alınan belgelerin bürolarının belirlenmesinde büyük rol oynayacaktır. Bir belgenin üretildiği veya ait olduğu büronun belirlenmesi ise, o belgenin nasıl dosyalanacağını belirleyen önemli bir kriterdir. Bu bakımdan, sözünü ettiğimiz arşiv tiplerinde, daha işlevsel bir personel istihdamı gerçekleştirebilmek için diplomatika eğitimi gereklidir.

Sonuç

Evrakta sahteciliğin bürokratik yapıların işlemlerini kayda geçirmeye başladığı andan itibaren karşılaşılan bir durum olduğu söylenebilir. Nitekim daha Abbasiler zamanında, sahtecilikten korunmak amacıyla, bürolardan çıkan kayıtların birer suretlerinin ilgili büroda korunması da buna işaret etmektedir. Doğal olarak, evrak sahteciliğine dayalı olaylar Osmanlı Devleti döneminde de yaşanmıştır. Osmanlı Devleti, sahtecilik olaylarının nasıl anlaşılacağı konusunda belli kriterler oluşturma çabası içine de girmemiştir. Bu tür olayları resmi kayıtlardan kontrol etmek suretiyle çözüme kavuşturan Osmanlılar, olaya adı karışanları çeşitli şekillerde cezaya çarptırmıştır. Bu cezalar arasında, idam, küreğe konulma, el kesme, ömür boyu devlet işlerinden men etme, bulunduğu yerden bir başka yere sürgün edilme sayılabilir. Osmanlı Devleti, ilk zamanlarda, bu tür olumsuzluklara karşı yazılı bir kanun kuralı oluşturmamıştır. Buna karşın, uygulanan cezaların varlığı ilgili suç karşısında yönetimin bir teamüle de sahip olduğunu göstermektedir. XIX. yüzyılın özellikle ikinci yarısında, bu tür olaylar Osmanlı ceza kanunlarında konu edilmiştir. Ancak bu önlemler, ilgili suçun işlenmesini kesin şekilde engellemeye yetmemiştir.

Evrakta sahtecilik olayları, Batı bürokrasi kültürü açısından farklı bir bilimin, diplomatika biliminin doğmasına zemin hazırlamıştır. Ancak bu bilim ve kuralları, bir belge ve bilgi yöneticisinin belgelerin sadece fiziksel özelliklerini değil, aynı zamanda bürokratik özelliklerini de bilmesi gerekliliğini ortaya koymuştur. Zira diplomatika, aynı zamanda, belgelerin düzenlenmesi işini de kolaylaştıran kriterleriyle arşivciliğin önemli bir yardımcı

bilim dalıdır. Bu durum, sadece pratik bir ihtiyaçtan doğan diplomatika bilimini ortaya çıkartmamış, belge ve bilgi yöneticisinin diplomatika bilgisine sahip olmalarını gerektiren bir gelişmeyi de beraberinde getirmiştir.

Diplomatika dersleri, belgenin özelliklerini ve türünü anlamaya, işlem görmüş bir belgenin hangi bürodan çıktığını ve hangi büro(lar)dan geçtiğini belirlemeye ve belgelerin düzenlenişi sırasında onların hangi büronun dosyaları ve klasörleri arasında yer alacağını tahmin etmeye yaramaktadır. Belge türlerinin belli kamu işlerinin yürütülmesine yönelik üretilmesinden dolayı, diplomatika bilgisinin öğretilmesi, özellikle dağınık durumda olan ve modern arşivcilik ilkelerine göre düzenlenmemiş tarihi arşivlerde veya bu özelliklere sahip günümüz arşivlerinde çalışacak arşivcilerin düzenleme fonksiyonunu yerine getirmeleri sırasında büyük rol oynayacaktır. Günümüz belgeleri arasında yerini almış yeni belge tiplerinin (manyetik, optik, elektronik, sayısal, fotografik) diplomatika özellikleri de bir arşivcinin eğitiminde önemlidir. Yukarıda belirtilen nedenler, bu grup belgeler için de geçerlidir. Dolayısıyla, bir belge ve bilgi yönetimi eğitiminde hem klasik ve hem de yeni arşivlere ve belge türlerine yönelik diplomatika eğitimi artık günümüzde gereklidir. Günümüz kurumlarında belgelerin nasıl dosyalanacağını belirlemek ve daha işlevsel bir personel istihdamı gerçekleştirebilmek için diplomatika eğitimi zorunludur.

EKLER

EK I

Cevdet-Adliye, nr. 2166

Der-i devlet-mekîne arz-ı dâî-i kemîne oldur ki,

Bu def'a vul.û-yâfte olan Dîvân-ı kuzâtta sâbi'a raddesinde Gölhisâr-ı Hamid'den munfasıl olup sâdise rütbesinde Niksar Kazâsı matlabına yazılan Esseyyid Abdurrahman nâm kimesnenin yedinde olan kağıtları sahte olduğu mütehakkık ve âşikâr olmaktan nâşi kağıtlar ahz ve kendisi li-ecli't-te'dîb Bursa'ya nefy ü iclâ olunmak bâbında sâdır olan fermân-ı celiflü's-şân ile Dîvân-ı hümâyûn çavuşlarından mübâşir ta'yîn buyrulan İsmail Çavuş kulları mezbûr Esseyyid Abdurrahman'ı mahrûsa-i Bursa Mahkemesi'ne lede'l-îsâl mezbûr Esseyyid Abdurrahman mahrûsa-i mezbûrede menfiyyen meks ve ikâmet ettirilüp çavuş-ı

merkûm kulları itmâm-ı hizmet-i me'mûresiyle avdet ve ric'at eylediği pâye-i serîr-i 'alâya arz u ilâm olundu. Bâkî fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir. Hurrîre fi'l-yevmi's-sâdis 'aşer min-Şabâni'l-mu'azzam li-sene selâse 'aşer ve mi'eteyn ve elf.

El-abdü'd-dai li'd-Devleti'l-aliyeti'l-Osmaniyye

Dervîş Mustafa el-mevlâ hilâfeten be-mahrûsa-i Bursa

Mazmunu verilen fermân-ı 'âlinin kaydı balasına şerh virilmek buyruldu.

Fi 23 Ş sene 213

EK II

Cevdet-Adliye, nr. 905, lef 4.

Devletü 'inâyetlü merhametlü sultanım hazretleri sağ olsun,

Arzuhâl-i câriyeleridir ki, İstanbul Gümrüğü Mukâta'ası malından almak üzere mutasarrıfe oldukları 31 akçe vazîfelerin Hafıza zevce-eş ve Fâtıma [ve] Rahîme ve Âişe kerîme-eş ismiyle olan vazîfelerini 496 kuruş mukâbelesinde kendi hüsn-i rızalarıyla bu câriyelerine ferağ ve yedlerinde olan berât ve tezkiresin ve sergi tezkiresiyle yed-i câriyelerine teslîm ve huzûr-ı şer'ide takrîr ve taraf-ı şer'den 1205 senesi tarihiyle bir kıt'a huccet-i şer'iyye itâ eyleyip ve ol vaktten berû vazîfe-i mezkûreye mutasarrıf ve sergiden ulûfesini alır iken şimdi merkûmlar hîlelerinden nâşî berâtımızı zâyî' eyledik deydü zâyî'den berât eyledüp ol-vechle bir takrîb gâdr etmeleriyle merâhim-i aliyyelerinden mercûdur ki merkûmlar ile Gümrük Emfni huzûrunda terâfu' ve merkûmların hîleleri zâhir oldukça hakikatı ilâm ve merkûmların zâyî'den aldıkları berât ve tezkiresi kaleminde battalîde hıfz olunmak bâbında emr ü fermân devletlü inayetlü merhametlü sultanım hazretlerindir.

Bende

Havva câriyeleri

Kaydı

Sipâhiyândan altıncı bölümte yevmî 95 akçeye mutasarrıf zevci ve babaları Ömer Mustafa nâm ser-bölük kanun olmağla mahlûlünden 1205 senesi Rebî-ülâhır'ının 14. günü rikâb-ı hümayûn kaymakamı vezîr-i mükerreremî Seyyid Molla Mustafa Paşa hazretlerinin iltimâsı ve sâdir olan ruûs-ı hümayûn süvâri mukâbelesi hizmetkarı mü'cebince 31 akçesi İstanbul Gümrüğü'nden almak üzere Hafıza zevce-eş ve Fâtıma ve Rahîme ve Âişe kerime-eşe tevcih olunduktan sonra İstanbul Gümrüğü Mukâta'ası malından almak üzere yevmî 31 akçeye mutasarrıfeler Hafıza zevce-eş ve Fâtıma ve Rahîme ve Âişe kerime-eş arzuhal sunup yedlerinde olan beratların bi-kazâi'l-lahi te'âlâ zâyî' olmağla kaydı mucibince zâyî'den yedlerine berât-ı hâzıra ihsân buyrulmak bâbında inâyet ricâ ve vech-i meşrûh üzere defterde mestûr ve mukayyed olmağın tefahhus oldukça merkûmetân sâhib-i vazîfe ve yedlerinde olan berâtları zâyî'den olduğı ashâb-ı vezâyiften meşhûd olup iki nefer kimesneler

ihbâr ve şehâdet eylediklerin İstanbul Gümrüğü Emîni Hasan Ağa i'lâm etmekle lede't-tezekkür mucibince zâyi'den berât verilmek bâbında 1212 senesi Muharrem'inin 21. günü sâdır olan ruûs-ı hümâyûn mucibince zâyi'den berât-ı âlişân verildiği müsâhed ve makayyedir. Emr ü ermân devletlü sa'âdetlü sultanım hazretlerindir.

Fi 15 S sene 1212

Gümrük Emîni Ağa tarafeyn-i istintâk ve keyfiyeti bi't-teharrî tahkîk ve muktezâsını i'lâm eylesün deyü buyruldu.

25 S sene 212

EK III

Cevdet-Adliye, nr. 905, lef. 3

Ma'rûz-ı kullarıdır ki,

Sâdır olan fermân-ı 'âlîlerine imtisâlen işbu arzuhâl ve derkenâra b'ade'n-nazar tarafeyn istintâk oldukça sâhibe-i arzuhâl Havva Hâtun'un vekîli yedinde vazîfe-i mezkûrun tezkiresi ve berâtı ve 205 senesi Şevvâlü'l-mükërrem'in altıncı günü tarihiyle Mahmud Paşa Mahkemesi'nden bir kıt'a huccet-i şer'iyyesi olup sâhib-i evveli Hafıza zevce-eş ve Fâtıma ve Rahîme ve Âişe kerîme-eş üzerlerinde mestûr iken bana hüsn-i rızâlarıyla târih-i mezkûrede 496 kuruş mukâbelesinde işbu huccet-i şer'iyeye ile bey' etmişler idi. Ben dahî onların ismiyle olan berâtı ve kaydını ismime tahvîl ettirmedim. Hâla gerek kaleminde ve gerek vazife kâtibi defterlerinde onların isimleriyle 31 akçe vazîfeyi alır iken şimdi işbu Hafıza Hâtun arzuhâl etmiş kaleminde üzerinde mestûr olduğun ba'de'l-ihrâç kâtib defterinde dahi hâla mezkûrelerin ismiyle alınır. Erbâb-ı vezâifin ma'lûmları Hafıza ve kerîmeleri vazîfesi idüğünü bildikleri üzere ihbâr ve zâyi'den i'lâm ahz-birle kemâ-fi's-sâbık isimleriyle tevdîd-i berât ettirmekle gadr murâd eder deyü iddi'â eder. Merkûme Hafıza Hâtun bî-nefsihâ ikrâr eder ki 205 senesinde tıbk-ı huccet-i şer'iyeye mu'cebince 496 kuruşa 31 akçe vazîfemizi vekâlet ve asâleten zarûretimize binâ'en bey' eylemiş idim. Şimdiye dek aldıkları vazîfemiz verdikleri akçe bedelini istifa eylemiş oldular deyü vazîfe-i mezkûre dahî isimlerimizde mestûr ve mukayyed olmağın arzuhâlim üzerine derkenâr ve zâyi'den berât için i'lâmını ahz ve berât ettirdim deyü cevâbında hakîkat-ı keyfiyet-i hâli mütâla'a olunup müddeâ Havva Hâtun'un 205 senesinden beri ismine tas[h]ih eylemediği ve huccetle mutasarrıf olduğunun kalemine ve kâtibine iş'âr eylemeyerek mürûr-ı vakt eylediği taksîratı olmakla Hafıza nâm Hâtun'un dahî huccet ile hüsn ü rızasıyla bey' eylediği vazîfeyi yine berâtım zayı' olmuş idi deyü istid'â ve isimleriyle mestûr idüğünden bey' eylediğini ifade etmeyerek maslahatına revâç verdiği fâsid olduğu âşikâr olmağın husûs-ı mezkûrun beynlerinde olan ahz u 'ata ve meblağ-ı mezkûrun tarafeynin ikrârı mu'cibince reddi veyahut ibkâsı

ma'rifet-i şer'le ru'yet olunmak iktizâ eylediği ma'lûm-ı devletleri buyrulduktan ne vechile irâde-i 'aliyyeleri buyrulur ise emr ü fermân devletlü inâyetlü merhametlü efendim sultânım hazretlerindedir.

fi 27 S sene 212.

31 akçe esâmî-i mezkûreyi mezbûre Hafıza mukaddemâ sâhibe-i arzuhâl Havva Hâtun'a rızâsiyla fûruht ve senedini teslim etmiş ve bedel-i fûruhtunu tamâmen almış ve kat'â alâkası kalmamış olduğu yedinde olan huccetle zâhir ve senedim zayî' oldu diyerek hîleye sülûk-birle ve tekrar tevcih ve sened ettirmiş idüğü suret-i hâli ve işbu i'lâmdan bâhir ve mezbûre Hafıza huzûrumuzda dahî ber-minvâl-i muharrer mu'terife olmağla sâhibe-i arzı mezbûre Havva'yı gadrden sıyânete vazife-i mezkûrenin sülûsânı olan 21 akçe ismine tevcih ve ifâ ve kusûru hazîne-mânde olunmak ve fi-mâba'd fâriğa-i mezbûre da'vâya tasaddf eder ise huzurumuzda mürâfa'a olmadıkça kaydı derkenâr olunmamak eline kaydı bâlâsına şerh ve bu vechle berâtı verilmeğe buyruldu.

Fî gurre-i Ra sene 212

EK IV

Takvîm-i Vekâyi, 23 Şaban 1308/2 Nisan 1891, sayı 4, s.4.

MEHÂKİM,

Defter-i hâkânî'ye mahsus tapu senedini tağyîr ve tahrîf ve nâm-ı âhara tasnî' ve tertîb ile sahtekarlığa cür'et ettikleri iddi'â olunmasından dolayı hey'et-i ithâmîyeden vicâhen ilhâm olunup elde ve taht-ı tevkifte bulunan Cafer-i sâdık ve danışık (?) refiki olup kezâlik hey'et-i mezkûreden gıyâben ithâm edilmiş olan uzunca boylu, kara saç ve seyrek az kaşlı, açık alınlı, iri burunlu, sarı bıyıklı, iri ağızlı, matruş çeneli, buğday benizli, an-asl Yanyalı olup Kasımpaşa'da Hacı Hüsrev Mahallesi'nde 31 numaralı dükkânda bakkallık eden 30 yaşında Dimitri veled-i Yorgi ile evrak-ı tahkikiyede eşkâli muharrer bulunan Kadı Karyesi'nde İhlamur Çeşmesi'nde Zühdü Paşa Mahallesi'nde Fener Caddesi'nde 22 numaralı hânede sâkin olup Defter-i Hâkânî Dersââdet Senedât-ı Mütferrika Mukayyidi Ali Rıza Efendi ibn Mehmed Şükrü'nün Usûl-i Muhâkemât-ı Cezâiyye Kânûnu'nun 371. maddesine tevfikân kânûna itâ'atle mahkemeye gelmek üzere tarih-i ilândan i'tibaren cânib-i riyâsetten firâfî-i merkûmâna on gün mehil verilmiş olmağla müddet-i mezkûre zarfında mahkemeye gelmedikleri taktirde kânûna itâ'at etmemiş nazarıyla bakılarak muhâkeme-i gıyâbiyyeleri bi'l-icrâ hukûk-ı medeniyyeden iskât ve emvalleri haczedileceği ve bu bâbda bir güne dava ikâmesine hakları olamayacağı ve merkûmânın buldukları mahalleri bilenler haber vermeye ve bilcümle zâbita adliye me'murlarının kendilerini ahz u girift etmeye mecbûr oldukları ve firâfî-i

merkûmân haklarında ahz u girift emri dahî i'tâ kılındığı beyânıyla ilân-ı keyfiyet olunur.

14 Mart sene 1307

EK V

1274 Tarihli Ceza Kanunname-i Hümâyunu'nda belge sahtekarlıklarına dair düzenlemelerin yer aldığı on beşinci fasıl

On beşinci fasıl: Sahtekarlık beyanındadır

148 Evâmîr-i Devlet-i Aliyyeyi taklid eden ve ettiren ve memurîn-i devletin sahh ve imzasını taklid eden ve ettiren ve Devlet-i Aliyye memuriyetlerine ve memurlarına mahsus bir mühre takliden sahte mühür imal eden ve böyle sahte mührü istimal eyleyen ve bil cümle hazâin ve mal sandıklarının mütedâvil olan esham ve tahvilat ve sergi vesaire her gûna senedâtını taklit veya sahtekarlıkla tağyir eden ve böyle sahte kavâim ve senetler istimal veyahut memâlik-i mahrûseye ithal eyleyen kimseler on seneden aşağı olmamak üzere muvakkaten küreğe ya kalebentlik cezası ile mücâzât olunur.

149 Her kim mîrîye müteallik olan her nevi tuğralı damgalardan birini taklid veya sahtekarlık suretiyle tağyir eder ise on seneyi tecavüz etmemek üzere muvakkaten kürek ya kalebentlik cezası ile mücâzât kılınır ve böyle tuğralı mîrî damgalarından birini bir takrip ele geçirip te anı devlet ve memlekete muzır olacak surette istimal eden kimse üç sene hapis olunur.

150 Her nevi emtia ve eşya üzerine Devlet-i Aliyye namına olarak basılmağa mahsus olan ve gerek bir memuriyete ve gerek devletin ruhsatıyla olan bir şirkete veyahut bir ticaret evine mahsus bulunan her nev'i mühür ve damga ve nişanlara taklid veyahut o makûle sahte damga ve nişanları istimal eyleyen kimse üç sene hapis ile mücâzât olunur ve bu sahtekârlığından dolayı vâki' olan zarar kendisine tazmin ettirilir. Her kim bu misillü mühür ve damga ve nişanların asıllarını bir takrip ele geçirip te gerek hükümet ve memuriyetlerin ve gerek bir cemiyet-i ticaretin ve bunların emsali heyet ve şirket-i mahsûsanın menfaatine muzır olacak halde istimal eyleser ise altı aydan bir seneye kadar hapis ile tedip kılınır ve bu suretle vâki' olan zarar dahi ol kimseye tazmin ettirilir.

151 Mevâdd-ı sâbıkada beyan olunan sahtekârlık ile müttehem olan kimselerden her kim ol cinayetlerin tamâm-ı icrasından evvel veyâhut daha hükümet tarafından emr-i taharriyata şurû' olunmazdan mukaddem keyfiyeti ve müte-câsir olanları cânib-i hükümete ihbâr eder ve emr-i taharriyâta şurû' olunduktan sonra dahi sâir müttehemlerin ahz ve girift olunmalarına hizmet eyleser ise mücâzâtan mu'âf olup fakat muvakkaten zaptiye nezareti altında tutulur.

152 Memurinden her kim olur ise olsun hîn-i icrâ-yı memuriyetinde mukaddem yapılmış olan ilam ve mazbata vesair senedâtın veya defter ve ceride vesair sicillatın gerek sûtûru (58) arasına ilave ve gerek hatt ve hatem (59) veya imzayı tagyir ile veya bir şahsın ismi yerine diğeri bir şahsın ismini koymak ile sahtekarlık eder ise on seneden aşağı olmamak üzere muvakkaten kürek yahut kalebentlik cezası ile mücâzât olunur ve eğer bu sahtekarlığı eden kimse memûrinden değil ise yedi seneyi müte-câviz olmamak üzere muvakkat kürek veyahut kalebentlik cezası ile mücâzât olunur.

153 Bir memur, mecâlis ve mehâkimde vesair umûr-i ibad rüyet olunan mahallerde erbâb-ı mesâlih için yapılan her nev'i senedat ve evrak-ı resmîyeyi memuriyeti iktizasınca tanzim eder iken gerek sahib-i maslahat olanların takrir ve ifadelerini başka türlü yazarak ve gerek keyfiyet-i gayr-ı sahîhayı sahîh yerine veyahut itiraf olunmayan bir hal ve keyfiyeti itiraf olunmuş hükmüne koyarak hilekarlıkla asıl maddeyi veyahut ahvâl-i müteferriasını tagyir ile sahtekarlık eyler ise on seneden aşağı olmamak üzere muvakkaten yahut kalebentlik cezası ile mücâzât olunur.

154 Maddeteyn-i sâbıkateynde beyan olunan sahte evrakı bilerek istimal edenler yedi seneyi tecavüz etmemek üzere muvakkaten prangabent ya kale-bent kılınır.

155 Bir şahsa müteallik olan evrak-ı mahsûsada bâlâda beyan olunan sûretle sahtekarlık eden ve bu makûle sahte evrakı bilerek istimal eyleyen kimseler bir seneden üç seneye kadar hapis ile mücâzât olunur.

156 Yol emri ve mürur tezkeresi ve pasaportlara sahte isim yazdıran veyahut bu makûle hile ile yol kağıtlarını istihsal için kefalet eyleyen şahıs altı aydan iki seneye kadar hapis olunur.

157 Yol emri ve mürûr tezkeresi ve pasaportu sahte olarak yapan veyahut sahih olan böyle bir yol kâğıdını tagyir ve tahrir eden ve bu makûle sahte ve tagyir olunmuş, evrakı istimal eyleyen eşhas bir seneden üç seneye kadar hapis olunur.

158 Hancı ve kahveci ve bekar odacısı ve lokantacı vesair bu misillü icâre-i yevmiye ile şunu bunu iskan eden kimseler oda ve suknâ verdikleri eşhasın sahîh isimlerini bildikleri halde nâm-ı diğeri ile sahte olarak deftere kayıt ettirir ise bir aydan üç aya kadar hapis olunur.

159 Mer'î olan usûl ve nizâmı iktizâsınca kefâlete rabt etmeksizin mürur tezkeresi veren memurlar memuriyetlerinden azil ve altı aydan bir seneye kadar hapis ile mücâzât olunur. Bu misillü memurin verecekleri yol kağıtlarına bilerek sahte isim yazar ise altı aydan iki seneye kadar hapis olunur.

160 Her nev'i hidemât-ı devletten kendini veyahut âharını mu'âf ettirmek üzere etibba ve cerrah namına olarak illet-i vücûdiyesini mutazammın sahte şahadetname yapan şahıs bir seneden üç seneye kadar hapis olunur.

161 Tabib ve cerrahlardan her kim birinin iltimâsına mebni veyahut hatıra ri'âyeten hizmet-i devletten mu'âf ettirmek için aslı olmayarak marazı ve illeti

vardır diye şehâdet eder ise bir seneden üç seneye kadar hapis olunur ve eğer bu sahtekarlığı akça ve hediye ahzıyla irtikâb etmiş ise hakkında mürteşî cezası ve akça veren hakkında dahi râşî cezası icrâ olunur.

162 Her ne türlü sahte ve taklid şey olursa olsun bilmeyerek istimâl edenler cezadan ma'fuv tutulur.

(*Ceza Kanunname-i Hümâyunu*, İstanbul 1298)

EK VI

“Muhâkemat-ı Cezâiye Kanun-ı Muvakkatı”nda belge sahtekarlıklarına ait suçların cezalandırılmasıyla ilgili düzenlemelerin yer aldığı dördüncü bölüm

Bâb-ı Râbi': Usûl-i muhâkemeye müteferri' ba'zı husûsât beyânındadır.

Fasl-ı Evvel: Sahteliğe dâir da'vâlar beyânındadır

Üçyüzelli dördüncü madde: Evrâkın sahteliğine dâir da'vâ vukû'unda sahte olduğu iddiâ olunan evrak mahkemeye ibrâz olduğunu müteâkiben her sayfasına mahkeme kâtibi tarafından imzâ ve numara vaz' olunarak ve ibrâz eden şahsa dahi yazısı olduğu halde imza ettirilerek ve evrâk-ı mezkûrenin tafsîl-i hâlini ve ibraz eden şahsın imza edip etmediğini mübeyyin mahsus bir zabıt varakası tanzim edilerek mahkeme kaleminde hıfz ettirilecek ve bu muameleye riayet etmeyerek evrak-ı mezkûreyi kabul eden mahkeme kâtibinden iki lira cezâ-yı nakdî ahz olunacaktır.

Üçyüzelli beşinci madde: Sahte olduğu iddia olunan evrak bir dâire-i resmî-yeden getirildiği halde ita eden memur dahi madde-i sâbika mucibince imza ve numara vaz edecek ve bu muameleye riayet etmez ise iki lira cezâ-yı nakdî itasına mecbûr olacaktır.

Üçyüzelli altıncı madde: Sahteliği iddia olunan evrak gerek zâbıtâ-yı adliye me'mûru ve gerek hazır buldukları halde müddeî şahıs veyahut vekili cânibinden ve hîn-i ihzârda maznûnun aleyh tarafından dahi imzâ kılınacak ve içlerinde imza etmek istemeyen veyahut edemeyen var ise keyfiyet zabıt varakasında zikr olunacak ve bu bâbda ihmâl ve müsâmaha vukû'unda mahkeme kâtibinden iki lira cezâ-yı nakdî ahz olunacaktır.

Üçyüzelli yedinci madde: Sahte olduğu iddia veya ihbar olunan evrak vaktiy-le resmî bir hüküm ve muameleye esas ittihâz olunmuş olsa bile yine sahte olduğuna dair aleyhinde iddia ve ihbar câiz olur.

Üçyüzelli sekizinci madde: her sahte olduğu iddia veya ihbar olunan evrak her hangi idare ve şahıs nezdinde bulunur ise bulunsun müdde-i umumi veyahut müstantıklardan birinin tahriren talebi üzerine evrak-ı mezkûreyi, hâmilî bir makbuz senedi alarak teslim mecbur olup vermeyenler hapis dahi olunacaktır. İş bu talebname ile makbuz senedi hamilini evrâkın sahibine karşı mesuliyetden kurtaracaktır.

Üçyüzelli dokuzuncu madde: Mukabele ve tatbik için mahkeme kalemine teslim olunan evrak hakkında dañi sahteliği iddia veya ihbar olunan evrak hakkında mevadd-ı selâse-i ânife ahkâmınca yapılması lazım gelen muâmele icrâ kılınacak ve icra kılınmadığı halde mevadd-ı mezkurede tayin olunan mücâzât icra olunacaktır.

Üçyüz altmışıncı madde: Mukabele ve tatbik için ibrâzı lazım gelen evrak hangi idarede bulunur ise bulunsun vermediği halde memurunun hapsi derecesine kadar gidilecek ve talebname ile makbuz senedi sahibine karşı memûrni mes'ûliyetden kurtaracaktır.

Üçyüz altmış birinci madde: Bir sened-i resmînin celbi lazım geldikde hangi idare veya şahsın yedinde bulunur ise bulunduğu mahallin mahkemesi reisi tarafından musaddak bir suretini aldıkda teslim edecek ve keyfiyet-i tasdik mahkemenin zabıt varakasına kayd olunacaktır. Ancak talep olunan sened bir defter dahilinde bulunup ta tefriki kabil olamaz ise suret-i itasından sarf-ı nazar olunarak defter-i mezkur celb olunabilecektir.

Üçyüz altmış ikinci madde: Evrak ve senedât-ı gayri resmîye dahi tarafeynden kabul ve tasdik olunduğu halde li-ecli't-tatbik ibraz olunabilir ancak memurlardan olmayıp ta bu misillü evrak ve sened yedlerinde bulunduğunu itiraf edenler bile tesliminden imtina' ettikleri halde derhal icbar olunmayıp bir kere mahkeme huzuruna celb ile sebeb-i imtinaları makbul olmadığı tebeyyün eylediği halde senedin ahzı için muamele-i habsiye icrası emr olunabilir.

Üçyüz altmış üçüncü madde: Şahidler davaya müteallik olan evrak ve senedat hakkında bir ifadeleri vuku bulduğu halde evrak-ı mezkureyi imza eyleyeceklerdir. İmza edemedikleri halde keyfiyet zabıt varakasında zikr olunacaktır.

Üçyüz altmış dördüncü madde: Bir davanın hîn-i tahkîk ve muhâkemesinde tarafeynden biri ibrâz olunan bir senedin sahte olduğunu iddia eder ise sened-i mezburu istimal edip etmeyeceğini hasmına sual eyleyecektir.

Üçyüz altmış beşinci madde: Bu sual üzerine eğer sahte olduğu itiraz olunan bir senedin istimal olunmayacağı cevâben beyan olunur veyahut sekiz güne kadar hiçbir cevap verilmez ise sened-i mezkur nazar-ı itibara alınmayarak tahkikat ve muhakemata devam olunacaktır. Ve istimal kılınacağı beyan olunur ise senedin sahte olduğu davası esas davayı rü'yet eden mahkemede dava-yı hadise kabilinden rüyet olunacaktır.

Üçyüz altmış altıncı madde: Senedin sahte olduğunu iddia eden kimse senedin sahtekarı veyahut muñni ibraz eden şahıs olduğunu iddia eder veya netice-i muhakemeden sahtekar veyahut maiyyetinden ber-hayat olduğu tebeyyün eder ve mürrür-ı zaman ile ikame-i dava hakkı dañi sakıt olmamış bulunur ise maslahat cinayet davası hakkında cari olan usule tevfiikan ruyet olunur. Fakat esas dava hukuk-ı şahsiyeye mebni olduğu halde muhakemesi sahtekarlık maddesi hakkında hüküm

tertib edinceye kadar teahhur eder. Eğer esas dava cinayet ve cünha veya kabahatten mütevellid ise onu rüyet eden mahkeme müddei-i umumiyi istima ettikten sonra asıl davayı tehir edip etmeyeceğine evvel emirde karar vermeye mecburdur.

Üçyüz altmış yedinci madde: Maznunun aleyh veyahud müttehemden yazısı istenilir ve mahkeme huzurunda bir iki satır yazı dahi yazdırılabilir. İstinkaf ve sükût eylediği takdirde keyfiyet zabt varakasına derc olunur.

Üçyüz altmış sekizinci madde: Bir dava hukuk-ı şahsiyeden mütevellid bile olsa fasl ve rüyetine memur olan mahkeme davayı esna-yı rüyetde evrak içinde sahte kağıt olduğu ve sahtekarın şahsına dair bazı emârât gördüğü halde müddei-i umumi veyahud mahkeme reisi evrak-ı mezkureyi sahtekarlığın vuku bulduğu zan olunan veyahud maznunun aleyhin tevkif olunabileceği mahall-i müstentikanın refakatinde bulunan müddei-i umumî muavinine teslim eyleyecek ve hân-i hacetde maznunun aleyhin celbi için ihzâr müzekkiresi dahi vermeğe selahiyeti olacaktır.

Üçyüz altmış dokuzuncu madde: Senedât-ı resmiyyenin mecmuu ve bazı fıkraları sahte olduğu tebeyyün eylediği takdirde sahtekarlık davasını rüyet eden mahkeme fikarat-ı mezkureyi mahv ve isbat veya ilave tarikiyle hal-i aslisine irca etdirecek ve keyfiyet zabt varakasında tafsilen beyan olunacaktır. Esas-ı tatbik olan evrak tarih-i hükmünden itibaren on beş gün zarfında alındıkları mahalle iade kılınacaktır. Kılınmadığı takdirde katib-i mahkemedan iki lira ceza-yı nakdi alınacaktır.

Üçyüz yetmişinci madde: Sahtekarlık hakkında mevâdd-ı sâbıkada musarrarah olan muamelat haricinde iktiza eden tahkikat cerâim-i saire hakkında meri olan usule tevfiikan cereyân edecektir. Fakat mahkeme-i istinaf reisleri ile müdde-i umumiler veyahut muavinleri ve ihtiyar meclis azası ve müstantıklar dâire-i memuriyet ve hükümetleri dahilinde bulunan mahaller haricinde dahi devletin meskukatını ve resmî damgalarını ve evrak-ı nakdiyesini ve banka tahvilatını taklit ve imal eden ve bu makûle mamulâtı memalik-i devlete ithal eden ve tedâvülüne vâsita olan eşhas-ı maznûnenin ikâmetgâhlarına duhul ile taharriyât-ı lâzime icrâsına mezûndurlar.

(“Muhâkemât-ı Cezâiyye Kânûn-ı Muvakkatı”, *Düstur*, I. Tertip c. IV, İstanbul 1295, s. 197-201)